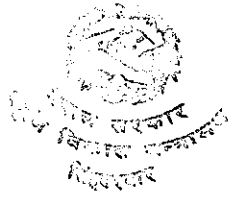

साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रमसंचालन
कार्यविधि-२०७३

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रमसंचालन कार्यविधि-२०७३

खण्ड १. पृष्ठभूमि

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तरगतका ४ वटा सम्भागहरूमध्ये प्रथम सम्भागको रूपमा रहेको साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका सन्दर्भमा परियोजनाको दस्तावेजमा उल्लेख भएको व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारले साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रमसंचालन कार्यविधि-२०७३ तयार गरी लागु गरेको छ ।

खण्ड २. संक्षिप्त नाम, प्रारम्भ र परिभाषा

२.१ यो कार्यविधिको नाम साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रमसंचालन कार्यविधि-२०७३ रहेको छ ।

२.२ यो कार्यविधि स्वीकृत भएको मितिबाट लागु हुनेछ ।

२.३ विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

(क) "परियोजना" भन्नाले प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना सम्झनु पर्दछ ।

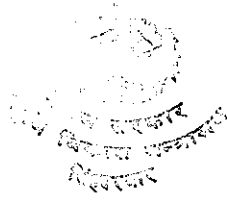
(ख) "पकेट" भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानिय सम्भाव्यताका आधारमा सम्भाव्य बाली/बालीवस्तुमा न्यूनतम १० हेक्टरमा वा मौरीको हकमा न्यूनतम ५०० आधुनिक घरमा मौरीपालन गर्ने र कन्ये तथा गोब्रे च्याउको हकमा न्यूनतम १००० के.जी. व्रीउ उपयोग गरी खेती गरिने वा शिताके च्याउको हकमा न्यूनतम १०००० मुढामा खेती गरिने वा प्लाष्टिक घरमा गरिने खेतीको हकमा कम्तिमा १ हेक्टर क्षेत्रफलमा फैलिएको प्लाष्टिक घरहरू भएको वा माछापालनको हकमा न्यूनतम ६ हेक्टर जलाशय क्षेत्रफलमा फैलिएको वा ट्राउट माछाको हकमा न्यूनतम १५०० वर्ग मिटर जलाशय क्षेत्रफलमा फैलिएको जिल्लास्तरमा संचालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रसम्झनु पर्दछ ।

(ग) "समिति" भन्नाले सम्बन्धित पकेट संचालक समिति सम्झनु पर्दछ ।

(घ) "कार्यदल" भन्नाले यसै कार्यविधिको दफा ४.४ बमोजिमको कार्यदल सम्झनु पर्दछ ।

(ङ) "व्यवसायिक खेती" भन्नाले कम्तिमा देहाय बमोजिमको खेती गरेको सम्झनु पर्दछ ।

वाली	क्षेत्रफल			कैफियत
	उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	
खाद्यान्न वाली	५ रोपनी	५ रोपनी	१० कठ्ठा	
तरकारी वाली	२ रोपनी	३ रोपनी	१० कठ्ठा	
माछा	१०० वर्ग मिटर	२ रोपनी	६ कठ्ठा	जलाशय

वाली	क्षेत्रफल			कैफियत
	उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	
मौरी	१०	२०	२०	आधुनिक घर
कन्य र गोब्रे च्याउ		१० के.जी.	१० के.जी.	वीउको प्रयोग
सिताके च्याउ	५०० मुढा	५०० मुढा	५०० मुढा	
फलफुल	१ रोपनी	१ रोपनी	५ कठ्ठा	
अलैची	५ रोपनी	५ रोपनी	-	
अदुवा/वेसार	१ रोपनी	२ रोपनी	५ कठ्ठा	
ट्राउट माछा	१०० वर्ग मिटर	१०० वर्ग मिटर		
प्लाष्टिक घर	३०० वर्ग मिटर	३०० वर्ग मिटर	३०० वर्ग मिटर	

खण्ड ३. उद्देश्य

कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरणमा योगदान पुर्याउने साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट)हरू विकास गरी छनौट गरिएको वाली/वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि तथा रोजगारी श्रृजना गरी कृषकहरूको आमदानी वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रम संचालनको उद्देश्य रहेको छ ।

खण्ड ४. पकेट निर्माण/छनौट प्रक्रिया

४.१ पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि देहायका सेवा/सुविधा/पूर्वाधारहरू भएको हुनुपर्नेछ :

- सडकको पहुँच भएको वा हुनसक्ने
- सिंचाईको उपलब्धता भएको वा हुनसक्ने
- विद्युतको उपलब्धता भएको वा हुन सक्ने
- तोकिएको क्षेत्रफल चक्काबन्दी भएको/हुनसक्ने वा एउटै कोरिडोरमा रहेको
- वित्तीय संस्थाहरूको पहुँच भएको वा हुनसक्ने
- कृषि सेवा केन्द्रसँगको पहुँचभएको

४.२ यस परियोजना अन्तरगत प्रथम वर्ष अर्थात आ.व २०७३/७४ का लागि देशका सबै ७५ जिल्लाहरूमामाथि उल्लेखित पूर्वाधारहरू भएको कुल २१०० पकेटहरू संचालनमा रहनेछन् । आगामी वर्षहरूमा सम्भाव्यता र मागका आधारमा पकेट संख्या वृद्धि गर्दै लगिने छ ।

सचि

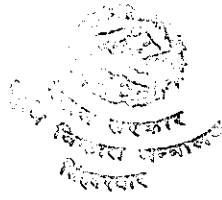

४.३ जिल्लाको प्राथमिकता प्राप्त बालीमासंचालनमा रहेको/रहने व्लक/जोन/सुपर-जोनका बाली/वस्तुमा उक्त जिल्लामा लक्षित कुल पकेट संख्याको कम्तीमा ५० प्रतिशत र जिल्लाको आवश्यकता र सम्भाव्यताका आधारमा अन्य बाली/वस्तुमा बाँकी ५० प्रतिशत पकेटहरू सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरू मार्फत संचालन गरिनेछ ।

४.४ दफा ४.३ बमोजिम पकेट निर्माण गर्दा भौगोलिक तथा प्राविधिक सम्भाव्यता र माटोको उर्वराशक्तिका आधारमा प्रत्येक जिल्लामा तोकिएका बाली/वस्तुका पकेटहरू निर्माण गर्न चाहने कृषक समुह/कृषि कार्यमा संलग्न सहकारी/कृषि उद्यमीहरू/जल उपभोक्ता समितीको आवेदन माग गरी सूची तयार गरिनेछ । सूचीकृतहरूमध्येबाट आवश्यक संख्यामा पकेट छनौटका लागि जिल्लास्तरमा सम्बन्धित विषय विशेषज्ञ वा तोकिएको प्राविधिकको संयोजकत्वमा आवश्यकतानुसार सदस्यहरू रहने एक प्राविधिक कार्यदल बनाइनेछ । उक्त कार्यदलले तोकिएका सूचकहरू र स्थलगत प्रमाणिकरण समेतका आधारमा सिफारिश गरे अनुरूप पकेट क्षेत्रको छनौट सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले गर्नेछ । यसरी पकेट क्षेत्र संचालन गर्न छानिएका कृषक समुह/सहकारी/कृषि उद्यमी/जल उपभोक्ता समितिहरूको प्रतिनिधित्व रहने दफा ५.१ अनुसारको पकेट संचालक समिति र सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयकाबीच तोकिएका कार्यक्रमहरू संचालनका लागि एक सम्झौता हुनेछ । समिति गठन गर्दा आवश्यकताका आधारमा एक भन्दा बढी समूह/कृषि सहकारी/उद्यमी/जल उपभोक्ता समितिहरूको समेत प्रतिनिधित्व रहने व्यवस्था गर्न सकिनेछ । संचालन गरिने कार्यक्रमका सम्बन्धमा सम्बन्धित सेवा केन्द्रको समन्वयमा सम्बन्धित पकेट संचालक समितिले सम्बन्धित पकेट क्षेत्रका कृषक/कृषक समूह/कृषि सहकारी/जल उपभोक्ता समिती/कृषि उद्यमीहरूको मागमा आधारित कार्यक्रमहरूको प्रस्तावना तयार गरी सोही बमोजिम सम्झौता गरिनेछ ।

खण्ड ५. पकेट संचालन प्रक्रिया

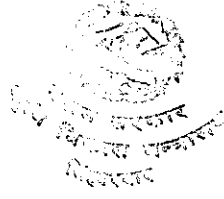
५.१ पकेट संचालनका सम्बन्धमा सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयसंग भएको सम्झौता बमोजिमका कार्यहरू संचालन गर्ने सम्बन्धमा खण्ड ४ बमोजिम स्थापना भएको पकेट क्षेत्रको व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धित कृषक समुह/सहकारी/कृषि उद्यमी/जल उपभोक्ता समितिहरूको प्रतिनिधित्व रहने गरी कम्तीमा ३३ प्रतिशत महिला सहितको ९ सदस्यीय पकेट संचालक समिति गठन गरिनेछ । यसको लागि पकेट क्षेत्र छनौट भएपछि पकेट भित्र रहेका कृषक समूह/सहकारी/कृषि उद्यमी/जल उपभोक्ता समितिहरूलाई पकेट संचालक समिति गठनको लागि ७ दिनको म्याद सहित पत्राचार मार्फत वा अन्य स्थानीय संचार माध्यम मार्फत आव्हान गरिनेछ । कार्यदलको सिफारिस अनुसार एक भन्दा बढी आवेदकहरूलाई संयुक्त रूपमा समिति गठनको लागि समेत अनुरोध गर्न सकिने छ । तोकिएको अवधिमा समिति गठन भई नआएमा जि.कृ.वि.का.ले सहजिकरण गरी १५ दिन भित्र समिति निर्माण गर्न सक्नेछ । समितिको सदस्यहरू सम्बन्धित बाली/वस्तुको व्यवसायिक खेतीमा अनिवार्य संलग्न भएको हुनुपर्नेछ । उक्त समितिमा संयोजक,

उपसंयोजक, सचिव र सहसचिव एक-एक जना र बाँकी ५ जना सदस्य रहनेछन् पकेट संचालक समितिको प्रमुख कार्यकारी पदहरूमा कम्तिमा १ जना महिला हुनु पर्नेछ । कृषि विकास रणनीति (ADS)ले परिकल्पना गरे बमोजिमको सामूदायिक कृषि प्रसार सेवाकेन्द्र (CAESC) प्रमुख वा उक्त सेवाकेन्द्र गठन नहुन्जेल सम्मका लागि सम्बन्धित कृषि सेवाकेन्द्र प्रमुख समितिको पदेन सदस्यको रूपमा रहनेछ । नेपाल सरकारको श्रोतवाट संचालन गरिने कार्यक्रमको प्रस्तावना तयार गर्दा र कार्य सम्पादन प्रतिवेदन तयार गर्दा निजको सहमती अनिवार्य रहनेछ । संविधानको भावना अनुरूप स्थानीय तह गठन भैसकेपछि यस परियोजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू स्थानीय निकायमा हस्तान्तरण गर्ने भन्ने समेत परियोजना दस्तावेजमा उल्लेख भएको सन्दर्भमा सम्बन्धित स्थानीय तहका प्रमुख उक्त समितिको आमन्त्रित सदस्यको रूपमा रहनेछन् । सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूको प्रतिनिधी समितिको सल्लाहकारका रूपमा रहने छन् । कानून बमोजिम दर्ता भएका कृषि उद्यमी, कम्पनी वा फर्मको हकमा सोही कृषि उद्यमी, कम्पनी वा फर्मका संचालक नै पकेट संचालक समितिको भूमिका निर्वाह गर्नेछन् । यस्तो अवस्थामा कृषि सेवा केन्द्र प्रमुख उक्त संचालक समितिको सल्लाहकारको रूपमा रहने छ र नेपाल सरकारको श्रोतवाट संचालन गरिने कार्यक्रमको प्रस्तावना तयार गर्दा र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेश गर्दा निजको सहमती अनिवार्य रहनेछ ।

५. २ पकेट संचालक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ-

- क) पकेट संचालनका लागि आवश्यक उत्पादन सामग्रीहरूको परिमाण, श्रोत र लागतको अनुमान गर्ने । बाली चक्रको लागि उत्पादन योजना सहितको प्रस्तावना तयार गर्ने ।
- ख) जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको समन्वयमा आवश्यक उत्पादन सामग्रीहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
- ग) पकेट क्षेत्रमा संचालन गरिने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यक समन्वय गर्ने ।
- घ) पकेटलाई व्यवस्थित रूपमा संचालनका लागि आधार तयार गर्ने, संलग्न कृषक समुह/सहकारी/जल उपभोक्ता समूह/कृषि उद्यमीहरू लगायतसंग निरन्तर सम्वाद र सहकार्य गर्ने ।
- ङ) मासिक रूपमा कृषि सेवा केन्द्र मार्फत जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा प्रगति प्रतिवेदन गर्ने ।
- च) पकेट निर्माण, व्यवस्थापन, संचालन र अनुगमनका सन्दर्भमा अन्य सबै आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।
- छ) संचालक समितिको बैठक कम्तिमा महिनाको १ पटक अनिवार्य रूपमा र आवश्यकतानुसार अन्य समयमा समेत बस्न सक्नेछ । बैठकमा समिति बाहिरका सम्बन्धित प्रतिनिधिलाई आवश्यकता अनुसार आमन्त्रित गर्न सकिनेछ ।
- ज) पकेट संचालन सम्बन्धि आन्तरिक आचारसहिता (code of conduct) आवश्यक भएमा तयार गरी पालना गर्ने गराउने ।
- झ) कार्यक्रमको दिगोपनाको लागि समितिको अवधी र समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको पदावधी समितिले आवश्यकता अनुसार निर्धारण गर्नेछ । तर समितिका पदाधिकारी र सदस्यहरूको पदावधी २

बर्षभन्दा बढी हुने छैन । समितिले आवश्यक विनियम तयार गरी सोही बमोजिम समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरुको चयन गर्नेछ । समितिमा एकै परिवारबाट एक भन्दा बढी व्यक्ती रहन सक्ने छैन र एकै व्यक्ती लगातार एक कार्यकाल भन्दा बढी एकै पदमा रहन सक्ने छैन । तर सदस्यको हकमा यो व्यवस्था लागु हुने छैन ।

- अ) समिति गठन भएको ६ महिना भित्र उक्त समिति जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा निर्धारित प्रकृया अनुरूप दर्ता हुनु पर्नेछ । उक्त समितिको नियमित नविकरण गर्ने जिम्मेवारी समितिको हुनेछ ।
- ट) पकेट स्तरमा संचालन हुने सम्पूर्ण क्रियाकलाप र आर्थिक कारोवार प्रचलित कानून बमोजिम व्यवस्थापन गर्ने तथा जिम्मेवारी वहन गर्ने ।
- ठ) पकेट क्षेत्रमा उत्पादित वस्तुको मूल्य निर्धारण, वजारिकरण, प्रशोधन लगायतका क्रियाकलापहरुको मापदण्ड निर्धारण गरी व्यवस्थित गर्ने ।
- ड) समिति मार्फत सञ्चालन गरिने आर्थिक कारोवारहरुको लेखा व्यवस्थापन तथा लेखा परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- ढ) पकेट क्षेत्रमा आवश्यक अन्य व्यवस्थापकीय कार्यहरु गर्ने ।

५.३ नेपाल सरकारबाट प्रदान गरिने वस्तुगत सहयोग सामान्यतया पकेट शुरु भएको ३ बर्ष सम्मका लागि कायम रहनेछ । तर सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले वाली वस्तुको प्रकृती र आवश्यकताका आधारमा अवधि थप समेत गर्न सक्नेछ ।

खण्ड ६. संचालन गरिने कार्यक्रम

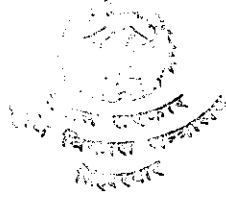
६.१ जिल्लास्तर र पकेटस्तरमा परियोजना अभिमुखीकरण

सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले पकेट क्षेत्रका कृषक, कृषक समूह/कृषि सहकारी/जल उपभोक्ता समूह/कृषि उद्यमी, कृषि उपज बजार व्यवस्थापन समिति, नीजि सेवा प्रदायक लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरुको उपस्थितीमा परियोजना र पकेट संचालन सम्बन्धमा जिल्लास्तरमा र सम्बन्धित पकेटस्तरमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गर्नेछ ।

६.२ चालु तथा पूंजीगत अनुदान कार्यक्रमहरु

६.२.१ चालु अनुदान

क) उत्पादन प्रविधि प्रदर्शन

सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले सम्बन्धित पकेट क्षेत्रमा सहभागितात्मक नविन उत्पादन प्रविधि प्रदर्शन तथा स्थलगत तालिम लगायतका प्रविधि हस्तान्तरणका कार्यक्रम संचालन गर्नेछ । प्रविधि हस्तान्तरणमा सतप्रतिशत अनुदान रहनेछ ।

ख) उत्पादन सामग्री सहयोग

सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले सम्बन्धित पकेट क्षेत्रका लागि उन्नत वीउ/वेर्ना/विरुवा/माछ्रा भुरा/रसायनिक एवं जैविक विषादी/रासायनिक तथा प्राङ्गारिक मलजस्ता उत्पादन सामग्री सहयोग गर्नेछ । उपरोक्त वमोजिमका उत्पादन सामग्रीहरूमा नेपाल सरकारको तर्फबाट ५० प्रतिशत अनुदान सहयोग हुनेछ भने रसायनिक तथा प्राङ्गारिक मलको हकमा विद्यमान व्यवस्था वमोजिमको अनुदान सहयोग रहनेछ ।

ग) अन्य कार्यक्रमहरू

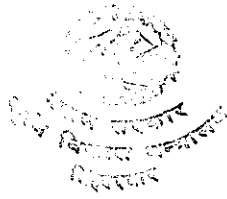
यसका अलावा पकेट संचालक समितिको माग र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा परियोजना दस्तावेजको मर्म अनुरूपका अन्य चालु खर्च अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू समेत तर्जुमा गरी संचालन गरिनेछ । जमिन बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न प्रोत्साहन गर्ने किसिमका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी संचालन गरिने छ । परियोजना दस्तावेजमा स्वेच्छिक रूपमा जमिनको एकिकरण गर्ने अवधारणा अवलम्बन गरिएको सन्दर्भमा बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा उल्लेख गरी जमिनको एकिकरणको लागि उत्प्रेरित गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

६.२.२ पूँजीगत अनुदान

पूँजीगत अनुदान बापत प्रत्येक पकेटका लागि निश्चित बजेट विनियोजन गरिनेछ । विनियोजित बजेटको परिधिभित्र रही पूँजीगत आवश्यकताका क्षेत्रहरू जस्तै मेशिनरी औजार, सिंचाइ पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भार, प्रारम्भिक प्रशोधन पूर्वाधारहरू (Threshing floor, storage house, collection center) लगायतका पूर्वाधार विकासमा खर्च गर्न सकिनेछ । यस्ता प्रकृतीका पूँजीगत कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा मेशिनरी औजारको लागि बढीमा ५० प्रतिशत, प्रयोगशाला सेवाहरूमा बढीमा ८५ प्रतिशत, साना सिंचाई पूर्वाधारमा बढीमा ८५ प्रतिशत र उत्पादनोपरान्त तथा कृषि व्यवसाय सेवा पूर्वाधारहरूमा बढीमा ८५ प्रतिशत नेपाल सरकारको तर्फबाट अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

खण्ड ७. कार्यक्रम अनुगमन/प्रतिवेदन

७.१ जिल्लाभित्र रहेका पकेट क्षेत्रहरूमा संचालित कार्यक्रमको अनुगमन सम्बन्धित कृषि सेवा केन्द्र, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय तथा जिल्ला कृषि विकास समितिले गर्नेछ ।

७.२ विषयगत निर्देशनालयहरूले आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका बाली/वस्तुका पकेटहरूको र सम्बन्धित क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरूले आवश्यकता अनुसार क्षेत्रीयस्तरका प्रयोगशाला, फार्मकिन्डहरू समेत संलग्न गराई आफ्नो अन्तरगतका जिल्लाहरूका पकेटहरूको अनुगमन निरीक्षण गरी पृष्टपोषणसहितकृषि विभाग मार्फत परियोजना व्यवस्थापन इकाइमा प्रतिवेदन/सुझाव दिनेछन् ।

७.३ मासिक, चौमासिक र वार्षिक रूपमा तोकिएको फर्मेट बमोजिमको पकेट क्षेत्रहरूमा संचालित कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले परियोजना व्यवस्थापन इकाइ समक्ष पेश गर्नेछ । यसको जानकारी सम्बन्धित क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय र कार्यक्रम निर्देशनालयहरूमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । सम्बन्धित क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरूले उक्त निकायहरूको प्रगती कम्पायल गरी कृषि विभागमा उपलब्ध गराउनेछ । चौमासिक र वार्षिक रूपमा पकेट विकास कार्यक्रमको क्षेत्रीय र राष्ट्रियस्तरमा समिक्षा गरिनेछ ।

खण्ड ८. विविध

८.१ यस कार्यविधीमा उल्लेख भएका बाहेक अन्य कुराहरू विद्यमान नर्मस, कार्यविधी, निर्देशिका, र प्रचलित नियम कानून बमोजिम हुनेछ ।

८.२ आगामी वर्षहरूमा थप हुने पकेट क्षेत्रको संख्या र पकेटमा रहने बाली/वस्तु सम्बन्धी अन्य विषयवस्तुहरू सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास समितिको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

सहायक